

Az amerikai és a kanadai magyarság történetét feldolgozó szakmunkák között túlnyomó többségben tanulmányokat találhatunk, amelyeknek elkészítésében jelentős szerep jut a kutató személyes kapcsolati hálójának, témája iránti elkötelezettségének és néhány esetben a kutatói szerencsének. Így magyar és angol nyelven, kül- és belföldön egyaránt számos publikáció ismerteti az Újvilágba érkezett magyarok életének kihívásait. A szak- és ismeretterjesztő írások tematikájában felülreprezentált témák a kivándorlás és beilleszkedés, valamint a kivándorláshoz vezető út (holokauszt, kommunizmus), a szülőföld emlékezete. Mindezek mellett visszatérő motívum a „választott” haza, magyar közéletének ismertetése. Gyakran ezeken eseti kutatások, beszámolók kínálnak teret valamely ún. magyar egyesület, egyház/felekezet (református, katolikus, zsidó) történetének, kihívásainak megismerésére. A szerzők hangsúlyozzák munkájuk töredékességét, utalnak egy teljesebb, átfogóbb szakmunka megírásának szükségességére. Ez azonban a legtöbb esetben elmarad. Az amerikai magyarság életét bemutató szerzők közül van néhány, akik munkájuk eredményét kötetbe rendezve is közreadták. Üdítő színfoltjai ezek a tengerentúli magyar diaszpóra életét bemutató munkáknak. A választott műfajok igen szerteágazóak, melyben találhatók szociográfia¹, társadalomtudomány², egyháztörténet³, kivándorlástörténet⁴, művelődéstörténet⁵, politika- és/vagy diplomáciatörténet⁶ tárgykörébe tartozó munkák. A 20. század második felének történeti módszertárát gazdagította az „oral history”, amivel gyakran találkozhatunk a diaszpóra kutatók eszköztárában. A kutatók leginkább az 1944-1945; 1947-1948; 1956-os eseményekre kérdeznak rá, tehát egyértelműen azokra a töréspontokra, melyek a magyar közéletet is tematizálják. Ezen munkák legtöbbje jó színvonalú és nagyban hozzájárulnak a 20. század második felének történeti feldolgozásához.⁷ A személyes élettörténeteket bemutató kutatások azonban nem adnak lehetőséget a korszak mélyebb kutatásokhoz.

¹ Bernád Ilona – Gazda József: Magyarok Amerikája, Sepsiszentgyörgy, 2004;

² Beszédből világ. Elemzések, adatok amerikai magyarokról. Szerk.: Pap Z. Attila, Budapest, 2008.

³ Máté Anita: Az amerikai magyar katolikusok és az óhaza (1918-1939). Budapest, 2011.

⁴ Bába Szilvia: Az Óperenciás tengeren túl, magyar identitás a diaszpórában. Budapest, 2015.

⁵ Kerkayné Maczky Emese: 99 év magyarul. Magyar iskolák története Passaicban, Passaic, 2006.; Glant Tibor: A Szent Korona amerikai kalandja és hazatérése. Debrecen, 2018.

⁶ Vajda Zoltán: A szeretet köztársasága, a szentimentalizmus hatása az Amerikai Egyesült Államok korai időszakának politikai gondolkozásában, Debrecen, 2017.; Glant Tibor: Kettős tükörben. Magyarország helye az amerikai közvéleményben és külpolitikában az első világháború idején. Debrecen 2008.

⁷ Újvilági küzdelmek. Az amerikai magyarok élete és az óhaza. Szerk.: Biernaczky Szilárd, Budapest, 2005.; Clevelandban még élnek magyarok? Visszaemlékezések. Szerk.: Szentkirályi Endre, Cleveland, 2008.; Szabó Ágnes: Álomvalóság a döntéseink fényében. Sikeres amerikai-magyarok életútjai. Budapest, 2015.; Újszászi Ilona: Hogyan lettek ők „amerikai magyarok”? Vallomások ott-hon az itthonról. Szeged, 2016.

A szak- és ismeretterjesztő tanulmányok között egy-egy forrásközlés előfordul, azonban kötetek között forráskiadvánnyal alig találkozhatunk. Ennek oka elsődlegesen az alap kutatáshoz szükséges források területi szóródásában, valamint fellelhetőségében keresendő.

Amerika nyugati-partján elsősorban a magyar állam által delegált külképviseleti misszióvezetők személyes motivációitól vezérelt, jó szándékú munkáját érdemes megemlíteni. Az utóbbi két évtizedben nagyon jó színvonalú és minőségű biográfiai kötetek⁸ jelenhettek meg, dokumentumfilmek⁹ készülhettek el. Ezen alkotásokban leginkább Kalifornia államában élő magyarság életét, életmódját, sikereit és bánatait lehetett megismerni. Fontos, hogy a misszióvezetők diplomáciai feladataik mellett jelentős energiát mozgósítottak a helyi közélet szereplőinek, eseményeinek bemutatására, dokumentálására.

Az amerikai magyar református egyháztörténet majd másfél évszázados történeti feldolgozásai mind műfaji, mind témaválasztásaiban teljesen esetlegesen alakult.¹⁰ Jól nyomon követhető, kimutatható a szakmunkákon, hogy a szerzők munkáik készítése során, mely forrásokhoz juthattak hozzá, azokból milyen következtetéseket vontak le. Magyar nyelvterületen napjainkig az egyik legmeghatározóbb, valamint legnagyobb tisztelettel körbevett műve Komjáthy Aladár¹¹ „A kitántorgott egyház”¹² c. kötete, mely az 1980-as éves derekán Magyarországon jelent meg.¹³ A kötet fogadtatása valamint idézettsége folytán éppen a historiográfiai hatását kellene a jövőben vizsgálat tárgyává tenni. Az egyházi könyvkiadás az 1980-as évek első felében mind az állami, mind az egyházi oldalról egyaránt irányított és többszörösen kontrolált időszakában, mégis megjelenhetett ezen kötet.¹⁴

⁸ Bokor Balázs: *Távolban magyar, ötvenhatan a Mississippitől nyugatra*, Budapest, 2011.; „Az én történetem...” 1956-os emlékek az USA nyugati partjáról. Szerk.: Széles Tamás, Budapest, 2017.

⁹ Pl. Krisztus vándorai. (Amerikában élő magyar reformátusok), Rendező: Széles Tamás, 2009.; Inkubátor. Rendező: Pigniczky Réka, 2010.; Amerikai magyarok, Rendező: Hasulyó János, 2012.; Az Isten embere. Mindszenty bíboros Amerikában. Rendező: Széles Tamás, 2014.

¹⁰ Pl.: Kocsis Attila: Magyar reformátusok az Egyesült Államokban. In: *Collegium Doctorum*, 2005. 1/1. 121-131.

¹¹ Komjáthy Aladár (Ózd, 1931. február 24. – Pittsburgh, Pa. 1998. február 6.) református lelkipásztor. – 1949-1950-es tanévet Innsbruckban töltötte. 1950. októberétől 1955. májusáig a Kampeni Teológiai Főiskolán teológiát hallgatott. A Princetoni Egyetemen 1955-1962 között doktori tanulmányokat folytatott. Kezdetben a Passaic-i Magyar Református Egyház lelkésze, majd 1968-1989 között Kanadában a Montreali Magyar Református Egyház vezető lelkipásztora volt. 1993-1998 között a Pittsburghi Magyar Református Egyházban szolgált. Nagy Csaba: *A magyar emigráns irodalom lexikona*, Budapest, 2000., 542-543.; Hermán M. János: *A Kampeni Teológiai Főiskola magyar diákjainak a névsora 1923-1994*. In: *Teológiai Fórum*, 2018. 13/1. 49.

¹² KOMJÁTHY Aladár: *Kitántorgott egyház*, Református Zsinat Sajtóosztálya, Budapest, 1984.

¹³ Komjáthy Aladár név nem a leggyakoribb névváltozatok közé tartozik a magyar nyelvterületen. Mégis tisztázandó a név, mivel a 20. század folyamán legalább négy ismert személyt is így hívtak, akik között szoros családi kapcsolat nem volt. Komjáthy Aladár (Újpest, 1894. május 24. – Budapest, 1963. november 30.) író, tudománytörténész, műfordító. Komjáthy Aladár (Győrszemere, 1877. május 26. – Budapest, 1944. ?) református lelkipásztor, aki 1903-1934 között az Egyesült Államok keleti partvidékén több gyülekezetben is szolgált. Komjáthy Aladár (Nemesócsa, 1919. április 6. – Budapest, 2004. február 1.) református lelkipásztor, esperes. Komjáthy Aladár (Ózd, 1931. február 24. – Pittsburgh, Pa. 1998. február 6.) református lelkipásztor.

¹⁴ A kötet emigrációbeli visszhangja is jelentős volt; „Könyv: Komjáthy Aladár montreáli lelkipásztor *A kitántorgott egyház* című, az amerikai magyar református egyház kialakulásával foglalkozó nagy munkája

Feltehetően a kötet megjelenésében jelentős szerepet játszhatott, hogy az 1980-as évek első felében a Reformátusok Lapja akkori szerkesztője és Komjáthy Aladár jó barátságban voltak, aki rendszeresen közölte Komjáthy írásait. A „Kitántorgott egyház” c. kötet majdnem teljes terjedelmében hivatkozások nélkül megjelent a Reformátusok Lapjában, amiről a kötet előszavában Bartha Tibor meg is emlékezett. A kötet megjelenéséhez vezető út feltárása valószínűleg nemcsak a diaszpóra, hanem a magyar egyházi közélet 1980-as évekbeli változását is részletgazdagabban megvilágíthatná. Ezek után még több kérdés merül fel a kötetrel kapcsolatban. Milyen típusú feldolgozások készültek az 1940-es éveket követően? Az 1980-as években fontos volt annak hangsúlyozása, hogy a kötet nem az emigráció, hanem a diaszpóra történetét mutatja be. Ebből adódóan az 1944-es év, mint a kötet záró dátuma teljesen érthető. Az 1944-et követő események, egyházi életének változásairól hasonló jellegű összefoglaló és elemző munka még nem készült.

A rendszerváltozást követően számos kötetben található tanulmány az amerikai magyar reformátusok életéről és helyzetéről.¹⁵ A tengerentúli magyar protestáns egyházakról és gyülekezetiről a rendszerváltozást követően átfogó szakmunka eddig nem készült, helyüket tanulmányok, inkább tudósítások vették át. A reformáció félévezredes emlékévében jelenhetett meg Puskás Julianna és Kovács Ábrahám által jegyzett „Amerikai magyar reformátuslelkészek életútja adattári rendszerben 1891-2000” c. kötete. A kötet százhetvenhárom lelkipásztor életrajzi adataira vonatkozóan szolgáltat adatokat. Egyes adatok sajnos pontatlanul jelentek meg. Például Komjáthy Aladár életéről és munkásságáról sem találunk benne szócikket, mint sok más lelkipásztorról sem. A kezdeményezés nemes, azonban alaposabb alapkutatót igényel. Jó kiindulópontja lehet ez hasonló jellegű biográfiai kutatásoknak.

Az 1950-es évektől folyamatosan jelennek meg az amerikai magyar lelkipásztorok tollából önéletrajzi írások. Ezen forráscsoport esetében is éppúgy, mint a tanulmányok és feldolgozások esetében nagyfokú aránytalanságokkal szembesülhetünk. Valójában csak néhány önéletrajz áll rendelkezésünkre, ezek azonban kivétel nélkül jól megírt kordokumentumok, melyek a magyar egyháztörténet-írásban alig jelennek meg.¹⁶

Az amerikai magyar protestantizmus történetének megismeréséhez kiváló másodlagos irodalom áll rendelkezésre. Ezek közül kiemelkednek a folyóiratok, periodikák, valamint ünnepi kiadványok. Az ún. Bethlen Almanach az 1920-as évektől kezdően napjainkig rendszeresen évenként (egyes esetekben két évenként) jelenik meg. A Bethlen-

Magyarországon megjelent, és bestseller lett.” Tromnits Dezső: Hollywoodi Magyar Református Egyház hírei. In: Californiai magyarság, 1985. 63.évf., 20. szám, 12.

¹⁵ Ezek közül az egyik legátfogóbb; Észak-Amerika. In: „Tebenned bízunk eleitől fogva...” A magyar reformátusság körképe. Szerk.: Barcza József – Bütösi János, Debrecen 1991. 189-252. A fejezet több szerzős munka.

¹⁶ Takaró Géza: Hagyaték és örökösök, [USA], [1972].; Vassady Béla: Az Ige útján sántikálva, teológiai önéletrajz. Debrecen, 1993.; Bütösi János: „Áldjad én lelkem az Urat”, teológiai önéletrajz, Debrecen, 2015.

Almanach teljes sorozatként sajnos Magyarországon elérhetetlen. Az utóbbi években éppen a Mikes programnak köszönhetően az amerikai magyarok által kiadott lapokhoz jobban hozzá lehet férni. Magyarországon éppen úgy, mint Amerikában a protestáns lapok elérése még így is nehézkes, a gyűjteményekben gyakoriak a hiányok. A lapok mellett továbbá igen fontos kordokumentumok a gyülekezeti kiadványok, mivel az egyház alapvetően gyülekezeteiben éli mindennapjait, így a jeles évfordulókhoz igazodóan jelentették meg néhány lapos ünnepi kiadványaikat, füzeteket. Az ilyen ünnepi kiadványok összegyűjtése és rendezése nagy adósága az emigrációban élő magyarságnak, melyek a legtöbb esetben könyvészeti azonosító nélkül jelentek meg. Teljesen ad hoc jellegű egyik-másik kiadvány katalógusban történő megtalálása.¹⁷

Elsődleges levéltári források közreadásában az amerikai emigráció- és egyháztörténet nagy adóságokkal küzd. Az amerikai magyar egyháztörténetet bemutató angol és magyar nyelvű kötetekben a legritkább esetekben találhatunk forrásokat, és a forrásművekről is szűkszavúan nyilatkoznak. Annak ellenére, hogy az amerikai magyar egyházi élet külső formáit, szervezeti felépítését kiválóan ismerhetjük, a szervezet belső működéséről, iratkezelésről alig vannak adataink. Az amerikai magyar egyházak jegyzőkönyvei ezidáig ismeretlenek voltak. Néhány idézettől eltekintve sem az őrzési helyeikről, sem tartalmukról nem rendelkezünk információkkal. A megtalált és feldolgozott kötet éppen ezért egyedi, melyből rekonstruálható a keleti partvidék, ún. központi egyházmegyéjének története az 1910-1937. közötti időből.

A rendszerváltozást követően eltérő intenzitással, mégis rendszeresen kerültek magyar levéltárakba az USA-ban szolgáló lelkészek hagyatékai. Lehetséges, hogy egyik vagy másik hagyaték rejt még olyan dokumentumot, esetleg kéziratot, melyből az 1945-1990 közötti időszak magyar emigráció történetének eseményeit jobban lehet majd rekonstruálni, megérteni. Napjainkban az amerikai magyar egyházi élet kutathatóságára mind az USA-beli mind magyarországi kutatóhelyeken lehetőség nyílik, azonban mindkét helyszínen töredékesen. A megfelelő mélységű kutatásokhoz szükséges lenne a teljesen szétszórt levéltári anyag összefogása. Az USA-ban a Pennsylvania-i ún. Bethlen Otthonban lett kialakítva levéltár számára helyiség. A Bethlen Otthonban őrzött dokumentumokról ezidáig nem készült levéltári kataszter, kutathatósága teljesen esetleges.¹⁸ A Nyugati-parton hasonló jellegű gyűjtőmunka eddig nem indult el, nincs szervezett anyaggyűjtés.¹⁹

¹⁷ Érdemes lenne a Nyugati Diaszpóra közösségeinek ünnepi kiadványait külön kezelni és összegyűjteni. Tapasztalatom szerint sokszor a magyarul nem tudó utódok, rokonok csak nézegetik a magyar füzeteket, majd szemétként dobják.

¹⁸ Több olyan amerikai magyar lelképásztorról lehet hallani, akik szolgálatuk ideje alatt jelentős iratgyűjtő munkát végeztek, melyeket jelenleg lakásaikban tartanak. Magától értetődő a kérdés, vajon meddig őrződnek meg így ezen dokumentumok, mikor válnak az enyészetté? Pontos adatokkal a gyűjtemények nagyságáról nem rendelkezünk, feltételezhetően néhány iratfolyóméternyi anyagról lehet szó.

¹⁹ Az ún. Mikes program keretében már számos dokumentumot szállítottak Magyarországra. Ezekről híradásokból lehet tudni, az anyagok értékelése és feldolgozása azonban igen hosszúra nyúlhat.

Magyar? Keleti? Központi? Egyházmegye! – Szervezet és fogalommagyarázat

A forrásdokumentum megnevezését illetően következetesen a Központi Református Egyházmegye kifejezés javasolt. Ez azonban nem feltétlenül helyes, sokkal inkább az egyszerűség, közérthetőség kedvéért használt elnevezés. A fogalmak helyes használatához szükséges és elengedhetetlen az észak-amerikai egyházi élet sajátosságainak ismerete. A dokumentumgyűjteményben jól nyomon követhető az egyházmegye névváltoztatása, azonban annak jelentőségéről, magyarázatáról semmi információt nem tudunk meg.

Az amerikai magyar római katolikus és protestáns – elsősorban református – egyházszervezetet érintően a legnagyobb különbség, hogy a római katolikus egyházközségek, a területileg illetékes amerikai püspök fennhatósága és igazgatása alá tartozott.²⁰ A protestáns egyházak esetében differenciáltabb a helyzet. Amerikában az első magyar református egyházak az 1890-es évek első felében jöttek létre, melyek a Reformed Church of the U.S. fennhatósága alatt álltak. Magyarországon viszont a Dunamelléki Református Egyházkerület tengerentúli egyházmegyéjeként ismerték el. A helyzet rendezésére az első világháború alatt történtek kísérletek, mely végül az ún. „tiffini egyezmény” aláírásával rendeződött. Ennek értelmében a magyar egyházközségek a Reformed Church amerikai gyülekezeteivé válnak, önálló egyházmegyei igazgatás alatt. Az egyezményt a Magyarországi Református Egyház konventje elfogadta és becikkelyezte. Néhány évvel később még az 1920-as évek második felében elindult a „független” egyházak mozgalma. A független jelző ebben az esetben azon egyházakat jelentette, akik nem fogadták el a Reformed Church fennhatóságát, hanem önálló egyházi közigazgatás mellett a magyarországi egyháztest egyenrangú társszervezeteként határozták meg magukat. Napjainkig kihatása van ezen mozgalomnak, ugyanis a „tiffini egyezményt” elfogadó egyházközségek hozták létre az ún. „Calvin Synod”-ot, mely a legnagyobb ernyőszervezetű amerikai protestáns közösség tagegyházává vált azaz a United Church of Christ-nek (hivatalos rövidítése UCC). Az Amerikai Magyar Református Egyház²¹ pedig 2009. május 22-én hivatalosan is csatlakozott a Kárpát-medencében lakó reformátusok által létrehozott ún. Generális Konventjéhez.

Mindkét irány az idők folyamán létrehozta a legmagasabb szintű egyházi adminisztrációját az egyházkerületet, valamint az alsóbb egyházmegyei szintet is. Az egyházmegyék száma és elnevezése teljesen változó volt. Jelenleg szinte követhetetlen, mely egyházmegyét mikor alapították, mi volt a pontos elnevezése és mely egyházközségek

²⁰ Ld. MÁTÉ

²¹ Az Amerikai Magyar Református Egyház 1924. december 9-én alakult meg Duquesne, Pennsylvania államban. Az egyház akkor nem választotta meg vezetőit, csak később az 1928. szeptember 4-én, Trenton, New Jersey-ben tartott egyházkerületi alakuló ülésen, ahol Sebestyén Endre, mint főesperes lett az egyház vezetője. A főesperesi címet az 1958. február 21-én Duquesne, Pennsylvania-ban tartott kerületi közgyűlésen püspöki címre változtatták.

alkották. Az egyházkerületek, valamint egyházmegyék területi és névváltozásai alap kutatásokat igényel, melyhez jelenleg nem áll minden primer forrás rendelkezésre.

A feldolgozni kívánt iratok címeiben jól nyomon követhető miként változott meg az egyházmegye elnevezése magyarról - központiá. Ugyanakkor olyan rész kérdések tisztázására is lehetőséget kínálnak a feldolgozott dokumentumok, mint az egyházi adó.²²

A kötet megtalálása, őrzési helye, állaga, „jövőkilátásai”

Történészek forrásfeltáró kutatásainak visszatérő eleme a „véletlen”, így volt ez a „Minutes of the Hungarian Classis Reformed Church in the U.S. of A.” kötet megtalálása esetében is. Az Ontariói Független Magyar Református Egyház 1959-ben alakult Négyessy Bertalan²³ lelkipásztor vezetésével. Az egyházközség az Amerikai Magyar Református Egyház tagegyháza, mely nem fogadta el a Kálvin Egyházkerület²⁴ által is aláírt ún. Tiffini Egyezményt. Az ontariói gyülekezetnek az elmúlt hat évtized során csupán két vezető lelkipásztora volt az alapító Négyessy Bertalan, aki nemcsak egyházközséget, hanem a gyülekezet anyagi függetlenségét biztosító lakótelepet is létrehozta. Később 1989-től a vezető lelkipásztori szolgálatot Szabó Sándor²⁵ vette át, akit az Amerikai Magyar Református

²² „Egyházmegyei közgyűlésünk ama meggyőződése alapján, hogy a magyarországi egyetemes ref. Egyház mindenre kész avégett, hogy a kebeléről elszakadt fiainak és leányainak egyházi életét és ennek lehetőségeit előmozdítsa, továbbá azon gondolat által vezéreltetve, hogy a Magyar Református Egyház szívesen ragad meg minden alkalmat ama hittestvéri viszony erősítésére és kimélyítésére, amely őt a tiffini egyezmény alapján a Reformed Church in the United Staates és a Presbyterian Church in America nevű közegyházakhoz fűzi. Tisztelettel kéri az Egyetemes Konventet, hogy hozzon olyan törvényes intézkedést, amelynek alapján mindazok az egyháztagjaink, akik magyarországi birtokaik után a Magyarországi Református Egyház kebelében vagyoni és személyi adóval vannak megterhelve, itteni egyháztagságuk igazolása alapján az egyházi személyadó alól mentessenek fel.” Jegyzőkönyv felvétel az Egyesült Államokbeli Református Egyház Központi Magyar Egyházmegyéjének gyűlésén, 1928. évi április hó 23-án és 24-én Homesteadon, Pa.

²³ Négyessy Bertalan (Viss, 1910. augusztus 29. – Viss, 2000 után) református lelkipásztor. – Középiskolai tanulmányait a Sárospataki Kollégiumban végezte. Teológiát Sárospatakon és Debrecenben hallgatott 1934-1938 között. Segédlelkészként Budapesten a Passaréti Református Egyházban, Joó Sándor mellett szolgált. A második világháború ideje alatt tábori lelkész volt. A háború után Heidelbergben tanult. Az Amerikai Egyesült államokba 1949-ben érkezett, először Kansas államban szolgált. San Francisco-ban 1950-ben gyülekezetet alapított. 1958-ban Los Angeles-be került, ahol megszervezte a Hollywood-i Magyar Református Egyházat. 1959-ban a Los Angeles-től 80 km-re keletre lévő Ontarió város Metodista Egyházánál létrehozta az Ontariói Független Magyar Református Egyházat, melynek 1989-ig vezető lelkipásztora volt. Lelkipásztori szolgálata mellett a Hungarian Reformed Federation biztositótársaság alkalmazottja is volt.

²⁴ Kálvin Egyházkerület hosszas előkészítő munka után 1944-ben jöhetett létre.

²⁵ Szabó Sándor (Sátorajáújhely, 1956. június 18. -) református lelkipásztor, püspök. – Középiskolai tanulmányait a Debreceni Kollégiumban folytatta, ahol 1974-ben érettségi vizsgát tett. Teológiai tanulmányait a Debreceni Református Teológiai Akadémián 1974-1979 között végezte. Előbb exmissius, majd segédlelkézi szolgálatát a Ragály-Trizs-Imola gyülekezeteiben töltötte, majd 1984-1988 között a Cigándi Református Egyházközségekben szolgált. Magyarországot 1989-ben hagyta el, először Hollandiában volt, majd onnan érkezett az Amerikai Egyesült Államokba. Lelkipásztori szolgálatát 1989-ben kezdte meg az Ontariói Független Magyar Református Egyház lelkipásztoraént. Az Amerikai Magyar Református Egyház püspök-helyettesévé valamint a Nyugati Egyházmegyéjének esperesévé választották meg 2002-ben. Az Amerikai Magyar Református Egyház gyülekezetei két ciklusra az egyházkerület püspökévé választották meg 2006-2014 között. Tisztségei

Egyházak gyülekezetei 2006-2014 között két ciklusra püspökévé is választott. Az egyházközség Szabó Sándor szolgálata alatt indította el az ún. „Missziói Lelkigondozói Szolgálatot”.²⁶ Mindemellett kiemelt figyelmet fordít a magyar emlékek összegyűjtésére és megőrzésére. Ezen gyűjtő munkát a legnagyobb jó szándék vezeti. Az évtizedek alatt az egyházközség könyvtárában felhalmozott kötetek becsült száma 8000 körüli. A kötetek között számos egyedi, csak az USA-ban illetve az emigrációban megjelent mű található. Mindettől az Ontariói Független Magyar Református Egyház könyvtára teljesen unikálissá vált napjainkra. A nyomtatott forrásmunkák mellett különösen is fontos a levéltári anyag, amely a könyvekhez hasonlóan rendezetlen, feltárára vár. A levéltári anyagok napjainkban alapvetően két helyen találhatóak az egyházközségben. Az egyházközségre vonatkozó egyházközségi jegyzőkönyvek, anyakönyvek, pénztári naplók az egyházi iratkezelés szabályait betartva elzárt lemezszekrényben találhatóak. Ezen iratok kutathatósága az amerikai törvényi környezetet figyelembevéve korlátozott. A levéltári iratok többsége a templomtér karzatán és az ún. toronyszobában dobozolva, ömlesztve találhatóak meg. Itt találtam rá a mű karácsonyfa támasztékaul szolgáló kartonra, melyben a San Bernardinoi Magyar Református Egyház presbiteri jegyzőkönyvei²⁷ mellett volt a Központi Magyar Református Egyházmegye jegyzőkönyvét tartalmazó kötetre. Ezen iratok egységesen átkerültek az irodába, külön dobozba. A helyi lelkészek odafigyelésének köszönhetően, nagyjából 10 ifm. rendezetlen levéltári anyag található az egyházközségnél. Az iratok között éppen úgy találhatóak személyi hagyatékok, mint a Los Angelesi MacArthur parkban található 1956-os emlékmű felállítására vonatkozó, felhívások, számlák, tervvázlatok, kimutatások és egyéb foliok.

A kötetnek az Ontariói Független Magyar Református Egyházhoz kerüléséről írásos dokumentum nem áll rendelkezésre, csak szóbeli közlésből kapott információk. Az 1990-es években a gyülekezet presbitériumának tagja volt egy bizonyos Kovács Tibor, akinek fia Kovács Sándor lelkipásztor volt. Kovács Sándor életéről és munkásságáról is csak részben vannak információink. „Kovács Sándor a Homesteadi (Pa) Első Magyar Református Gyülekezet lelkésze volt. Szolgált a Kálvin Zsinat pénztárosaként.”²⁸ Ennyi adat található a legújabb lelkészi életrajzokat tartalmazó kiadványban is. Egyes vélemények szerint az 1980-as évek végén vagy az 1990-es évek elején Homesteadi lelkészi állásáról és az egyházkerületben betöltött pozíciójáról függelemsértés miatt lemondott, majd szüleihez

mellett felelős szerkesztője és kiadója volt 2006 és 2014 között az Amerikai Magyar Református Egyház magyar és angol nyelven megjelenő hivatalos lapjának, a „Magyar Egyház-Magyar Church”-nek.

Közéleti tisztségei: a Magyar Református Egyházak Tanácskozó Zsinatának ügyvezető elnöke 2007-2015 között. A Bethlen Otthon Igazgató tanácsának tagja 2006-2015-ig tagja a Pennsylvania államban működő Bethlen Otthon Igazgató Tanácsának. 2009-től tagja a Colorado államban bejegyzett „Civic Society” Igazgató Tanácsának, amely a magyarországi „Polgári Kultúraért Alapítvány” mintájára működik az Egyesült Államokban. Szabó Sándor püspök a magyar diaszpórában végzett eredményes munkája elismeréséül 2007. március 15-én a Magyar Köztársasági Érdemrend Lovagkeresztje kitüntetését kapta a Magyar államtól. (Személyes közlés)

²⁶ Lányi Gábor János: A Nyugati-parti amerikai magyar református gyülekezetek élete és új távlatai. In: Pro minoritate, 2017, Tavasz, 171-179.

²⁷ San Bernardinoi Református Egyház jelen ismeretek alapján 1946-1987 között működött.

²⁸ Puskás – Kovács, 2017. 173-174

Kaliforniába költözött. Valószínű, hogy a költözés során a Központi Egyházmegye Jegyzőkönyvét véletlenül magával hozta és azt a szülői házban hagyta. Kovács Tibor halála után a család adta át az Ontariói Egyház számára, valamikor a 2000-es évek elején.

A Központi Magyar Református Egyházmegye történetét tartalmazó nagyméretű fűzött kötet összesen 398 számozott lapból áll. Napjainkra a kötet gerince és fűzése megsérült. Félő néhány éven belül csak lapok maradnak meg az eredeti forrásból. A kötet megőrzésének záloga a történeti források megőrzése iránt affinitással rendelkező lelkipásztor, valamint annak utóda lehet. Fontos feladata lenne a magyar történeti forrásokat gyűjtő intézmények munkatársai számára az ott található iratanyag begyűjtése, rendezése valamint kutatásra való előkészítése. A kötetnek nincs semmiféle levéltári vagy könyvári jelzete. A kötet leírására vagy említésre vonatkozóan nincsen szakirodalmi hivatkozás.

Kötet vezetése, felépítése.

Az amerikai magyar réformátusság számára az egyházmegyei szervezeti szint volt a legmagasabb forma a 19. század végétől egészen a második világháború végéig. Az első világháború végéig az amerikai magyar reformátusok kettős közigazgatás alatt álltak. A Dunamelléki Református Egyházkerület a szlavóinai missziói terület mellett figyelt az amerikai egyházközségekre is, mint amerikai egyházmegyéjére. Emellett az USA Keleti-partján lévő egyházközségek illeszkedtek a Reformed Church egyházszervezetéhez, mint annak missziói egyházai. Így volt ez a Központi Egyházmegye esetében is. Az egyházi közigazgatás felépítése szerint az egyházmegyét a kebelbeli egyházak vezetői közül évente választott tisztségviselők igazgatták. Az egyházmegye élén az esperes, valamint világi megfelelője a főgondnok állt, akit hivatalviselésben az egyházmegye jegyzője követett. A kötetet alapvetően az egyházmegye jegyzői tisztségét viselő lelkipásztor vezette. Ettől eltérő eset is volt, amikor a halálozás vagy egyházmegyéből történő távozás esetén a tisztség megürült. A kötetet a mindenkor jegyző alapvetően kézírással, vagy gépirott beragasztott lapokon vezette. Egy kivételes esetben pedig beazonosíthatatlan helyről származó újságcikk jelenti az egyházmegyei jegyzőkönyvet.

A jegyzőkönyvből megállapítható, hogy 1910-1937 között minden évben tartottak rendes ülést (27 alkalommal), egyes években rendkívüli ülésre is sor kerülhetett (8 alkalommal). Ezen hivatalos iratokon kívül a Végrehajtó Bizottság üléseink néhány ülésének jegyzőkönyve (10 alkalommal) is lett másolva a kötetbe. Az egyes ülésekről készült jegyzőkönyvek megfelelnek a korszakban használt előírásoknak.

A Központi Magyar Egyházmegye gyűléseinek időpontja előre meghatározott rendben történt. A rendes évi gyűlések időpontjait mindig a húsvétot követő els hét első

napjaira tervezték.²⁹ Ez alól néhány kivételes esetben tértek el. A gyűlés időpontjának megválasztásánál kiemelt szempont volt, hogy azon a Reformed Church Bord of Home Mission képviselője, vagy annak megbízottja részt tudjon venni. Az egyházmegye pedig képviselőket delegált a Pittsburgh Synod-ba, melynek ülései az adott év második felében voltak. A gyülekezetek életét a Reformed Church anyagilag jelentősen támogatta, melynek mértékétől erősen függtek az egyes egyházközségek. A Pittsburgh Synod által delegált személy David Aaron Souders volt, aki 1922-ban írta meg a magyar egyházközségek történetét.³⁰ A jegyzőkönyvből egyértelműen kitűnik, hogy a Pittsburgh Synod nemcsak egyfajta felügyeleti szervként működött, hanem a magyar egyházakat fenntartó szervként is. Az egyházmegye több gyülekezete csak a Board of Home Mission állandó támogatásával tudta magát fenntartani. Így a Pittsburgh Synod által delegált felügyelő valójában a missziói egyházaknak adott támogatás felhasználásának jogosságát, eredményességét volt hivatva ellenőrizni. Az egyházmegyét alkotó egyházközségeket tehát dotálta a Reformed Church, az egyházmegyét azonban már nem. Az egyházmegye költségeit a kebelbeli egyházközségek tagságához igazított egyházmegyei járulék formájában fizették meg, melyből az egyházmegye kiadásait fedezni tudták.

Az 1850-1950 közötti évek általános gyakorlatában természetes volt az egyházi jegyzőkönyvek nyomtatásban való közreadása. Az amerikai magyar reformátusok azonban ezt nem gyakorolták. Megállapítható, hogy a Pittsburgh Synod, mely a Reformed Church alkotó tagja volt, minden évben kiadta jegyzőkönyveit, amelyekben nyomon követhető a magyar egyházi élet is. Sajnos az amerikai magyar egyházak nem jelentették meg külön sem angol sem magyar nyelven jegyzőkönyveiket. Minderre a jegyzőkönyvekben magyarázatot is kaphatunk; „a múlt gyűlés jegyzőkönyve nem nyomtatott ki, mivel több gyűlés jegyzőkönyve nem lévén kinyomtatva: jegyző törvényes utasítás nélkül a tetemes összeget igénylő nyomtatási költségekre való tekintettel nem volt hajlandó lépéseket tenni.” Tehát a jelenlegi kutatás során felmerülő forráshiány oka, az akkori anyagi erőforrások hiányára vezethető vissza. A kutatás jelenlegi állása szerint a jegyzőkönyvek kiadásának kérdése szinte állandó napirendi pont volt, mellyel kapcsolatos iratok, esetleges árajánlatok, kefelenyomatok ezidáig nem kerültek elő.

²⁹ „A jövő évi egyházmegyei gyűlés helyéül Johnstown Pa állapíttatik meg, az időpont Húsvét Hétfőjéhez egy hétre állapíttatván meg.” Jegyzőkönyv felvétel az Egyesült Államokbeli Református Egyház magyar egyházmegyéjének 1914-ik év április hó 21-ik napján Homesteadon tartott rendes gyűlésen.

³⁰ Souders, David Aaron: *The Magyar sin America*, New York, 1922.

Kebelbeli gyülekezetek és lelkipásztoraik.

Az egyházmegyéet alkotó gyülekezetek száma 1910-ben öt volt (Lorain, O.; Dayton O., Dillonvale O.; Johnstown; Homesteadt), mely a vizsgált időszak végére 1937-re tizenháromra emelkedett (Homestead; Rankin; Johnstown; Wintondale; Logan; McKeesport; Duquesne; Morgantown; Pittsburgh; Pocahontas; Springdale; Uniontown; Windber). A vizsgált korszak kezdeti gyülekezetei közül csupán kettő volt továbbra is ezen egyházmegye alkotó tagja, míg a másik három egyházközség a független egyházak csoportját támogatta. Az egyházmegyéet alkotó kebelbeli gyülekezetek létrejöttéről, valamint egyik egyházmegyéből a másikba történő elbocsátásáról, befogadásáról szinte semmilyen adattal sem rendelkezünk. Annyi bizonyosan megállapítható, hogy a korszakban fokozatosan alakuló egyházközségek mellett a régebben alakultak egyike sem szűnt meg.

Az amerikai magyar református egyházközségek állandó lelkipásztor utánpótlás hiánnyal küszködtek. Az egyházmegyei gyűlések visszatérő napirendi pontja a megfelelő lelkészutánpótlás kérdése. A megfelelő alatt a kielégítő angol nyelvismeretet, valamint magyarországi vagy amerikai elvégzett teológiai tanulmányokat jelentette. Az egyházmegye, mivel részei voltak a Reformed Church-nek, amelynek több lelkészképző intézettel is jó kapcsolata volt, így tanulhattak ott magyar fiatalok.³¹ A teológiai képzés minőségéről, valamint a magyar teológiai felsőfokú intézményekben szerezhető ismeretanyag viszonyáról ezen forráscsoport nem tájékoztat.

A Központi Református Egyházmegye lelkipásztorainak anyagi viszonyairól alig vannak ismereteink. Míg Magyarországon a 20. század első felében is bevett gyakorlat volt a lelkipásztori díjlevél készpénzbeli és természetbeli juttatásainak egységes kezelése, addig az amerikai egyházközségek esetében csak készpénz illetve parókia tételekből állt. Az amerikai magyar lelkészek jövedelmét két nagy, jól elkülöníthető forrásból finanszírozták. A Reformed Church minden esetben jelentős anyagi hozzájárulással támogatta a magyar egyházközségeket, illetve lelkipásztorait, melyet ún. missziói segély néven folyósított.³² A másik rész pedig a gyülekezetek tagjainak adományából állt. A lelkipásztorokat is jelentősen érintette a nagy világgazdasági válság a jegyzőkönyv tanúsága szerint többen csak nehezen kaptak fizetést, mivel a gyülekezet tagjai sem kaptak. Az amerikai lelkészek sokkal jobban ki voltak téve a mindennapok kihívásainak, mint magyarországi társaik.

³¹ Pl.: „A gyülekezetekben lévő tehetséges ifjak ösztönöztessenek a lancasteri kollégiumba való belépésre lehetőleg választván a papi pályát.” (Jegyzőkönyv, mely felvetetett az Egyesült Államokbeli Református Egyház Közép Egyházmegyéjének közgyűlésén 1926-ik év április hó 12-13-ik napjain a Homestead, Pa. Magyar Református Egyház templomában.)

³² „Egyházmegyei közgyűlésünk felhívja az egyházakat, hogy saját anyagi tehetségüket évenként lelkiismeretesen mérlegelve, missziói segélyüket a saját akaratukból csökkenteni törekedjenek s így közeledjenek az önfenntartás felé.” Jegyzőkönyv felvetetett az Egyesült Államokbeli Református Egyház Központi Magyar Egyházmegyéjének gyűlésén, 1928. évi április hó 23-án és 24-én Homesteadon, Pa.

Az átírás szabályai

A kötetet legalább egy tucat személy vezette, akik eltérő műveltséggel és képzettséggel rendelkeztek. Nyomon követhető ez a dokumentumokban használt helyesírási gyakorlatban is. A jegyzőkönyvek átírásánál a 20. századi forráskiadás elveit követve a helyesírás és a központosítás egységesítése volt a cél. A Szentírási helyek idézési módjánál a 2014-es Biblia kiadásának függelékében szereplő hivatkozás ajánlási rendszere a követendő. Ehhez igazodóan az egyes bibliai helyek idézése során is a legújabb a Magyar Bibliatanács által elfogadott szöveg az irányadó. A forrásszövegben szereplő helység és személynevek esetében számos torzulás, helyesírási probléma figyelhető meg, melyek javítása napjaink gyakorlatához igazodik.

Gordos Katalin
nemzetközi oktatási főkoordinátor
NEMZETKÖZI OKTATÁSI
KAPCSOLATOKÉRT FELELŐS FŐOSZTÁLY
KÜLGAZDASÁGI ÉS KÜLÜGYMINISZTERIUM

Tisztelt Gordos Katalin!

A Klebelsberg Kuno Ösztöndíjam támogatási időszakának megfelelően munkám 2018. augusztus 23. – október 22-e között valósítottam meg. Történelmi hivatásom mellett lelkipásztorként is szolgálhattam az Amerikai Magyar Református Egyházban az ösztöndíjas időszakot követően. Erről tájékoztattam Schöberl Márton helyettes államtitkár urat, akitől kértem haladékokat pályázati beszámoló elkészítésére. Helyettes államtitkár úr 2018. november 20-án kelt levelében kérésem méltányolta, és beszámolási kötelezettségemre haladékokat adott.

Magyarországra 2019 januárjában tértem vissza és pénzügyi beszámolómmal megírtam Katonai Réka felé. Szakmai beszámolómmal mellékelem a hungarika jelentés valamint a hungarika-kataszter adatlapokat is.

Végzett kutatásaimról a következő publikációkat tervezem 2019-ben elkészíteni;

- 1., Központi Magyar Református Egyházmegye Jegyzőkönyvei 1910-1937. –
Forráskiadvány.
- 2., Levéltári források a magyar reformátusok egyháztörténetéhez Amerikában. –
Confessio. 2019/3 szám
- 3., Központi Magyar Református Egyházmegye gyülekezeteinek katasztere 1910-1937
között. – Egyháztörténelmi Szemle, 2019/4 szám.
- 4., Lelekipásztorok a Központi Magyar Református Egyházmegyében 1910-1937 között.
Adattár és társadalomtörténelmi áttekintés. – Lymbus.

A pályázatom megvalósítása után kérem a Klebelsberg Kuno Ösztöndíjbizottságot munkám értékelésére és elfogadására. Remélem, publikációim elkészültével hozzájárulhatok a külföldön lévő magyar történelmi források méltó közreadásához.

Tisztelettel:

Budapest, 2019. január 30.

dr. Molnár Sándor Károly

